

ОСВІТНІ ФАКТОРИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ПОВЕРНЕННЮ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА БАТЬКІВЩИНУ

Микола Карпенко, НІСД

Розглянуто перспективи повернення українських дітей шкільного віку на батьківщину, вплив освітніх факторів на цей процес та заходи держави у цьому напрямі.

Висновки

Повернення дітей шкільного віку в Україну значною мірою залежить від безпекових загроз і впровадження ефективних рішень держави щодо вирішення соціальних та економічних проблем, що стосуються їхніх батьків. Проте освітні фактори також впливають на рішення біженців повернутися в Україну. Міністерство освіти і науки України впровадило низку заходів, що полегшують отримання української освіти, а також підтримують зв'язок українських дітей зі своїми навчальними спільнотами. Розглянемо ці заходи.

1. Нова освітня програма для українських дітей, котрі перебувають за кордоном, позитивно позначається на збереженні їхніх зв'язків із вітчизняною освітою. Використання програми допоможе уникнути подвійного навантаження та сприятиме збереженню культурної і мовної ідентичності.
2. Визначення закладів загальної середньої освіти для дистанційного навчання дітей-біженців є слушним кроком Міністерства освіти і науки України у забезпеченні доступу до освіти такої групи дітей.
3. Забезпечення безпеки освітнього процесу, включно з побудовою та облаштуванням укриттів для навчальних закладів, створення цифрових освітніх центрів є важливими кроками для заохочення повернення дітей-біженців.

Поточна ситуація

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 12 вересня 2023 р., зафіксувало 6 млн 199 тис. 700 українських громадян – шукачів тимчасового захисту у світі [1]. Водночас офіційні структури і міжнародні організації (МЗС України, Агентство ООН у справах біженців) констатували, що за період повномасштабного вторгнення росії в Україну в різні часи за кордоном перебувало загалом понад 8 млн українських громадян [2, 3]. Точну кількість біженців з України визначити важко, певні розбіжності в цифрах пояснюються використанням різних методологій під час підрахунків результатів опитувань.

За даними дослідження Центру економічної стратегії (ЦЕС), станом на кінець червня 2023 р., за кордоном через війну перебуває 5,6–6,7 млн українців, що на 0,3–0,5 млн більше, ніж на кінець 2022 р. Збільшення біженців спричинене наслідками ударів по енергосистемі України взимку 2022–2023 рр., посиленням ракетних атак у травні на міста України, а також підривом Каховської ГЕС на початку червня 2023 р. У листопаді 2022 р. понад половину українських шукачів тимчасового захисту становили діти до 18 років (52 %) [4].

Залишитись за кордоном назовсім можуть від 1,3 млн до 3,3 млн українців залежно від сценарію розвитку подій в Україні – оптимістичного чи песимістичного. Після закінчення війни неповернення мігрантів ще багато років негативно впливатиме на демографічну ситуацію в Україні. За попередніми оцінками ЦЕС, Центру економічного відновлення та Інституту демографії, якщо уряд не запроваджуватиме ефективної політики з повернення мігрантів, то до 2032 р. Україну очікує дефіцит робочої сили у 3,1–4,5 млн осіб. Українська економіка через неповернення мігрантів щорічно втрачатиме від 2,7 % до 6,9 % ВВП. Кумулятивні економічні втрати у наступні 10 років, згідно розрахунків, складатимуть близько 113 млрд дол. США. Через низький рівень народжуваності такі втрати неможливо компенсувати через природне зростання населення [4].

Важливо також, що серед українських шукачів тимчасового захисту чималий відсоток осіб мають вищу освіту, тобто вони є кваліфікованою робочою силою. Під час опитування у травні 2023 р. близько 63 % українських біженців повідомили, що мають вищу або незакінчену вищу освіту. Це високий показник, зважаючи на те, що в Україні базову вищу освіту мають 29,1 % осіб віком 25 років і старше [4].

Спостерігається також міграція українських громадян у межах країн ЄС. З початку повномасштабного вторгнення значна кількість українців виїжджала до Польщі, а через певний час вирушала до інших країн, зокрема до Німеччини. Серед чинників, які спонукали шукачів тимчасового захисту переїхати з Польщі – наявність в інших країнах родичів, друзів, знайомих. Також серед причин зазначають кращі соціальні виплати, медичне обслуговування [5].

Фактори, що впливають на рішення повернутися в Україну

Більшість українських шукачів тимчасового захисту хочуть повернутися в Україну, але, до прикладу, кожен третій повідомив про бажання залишитися в Польщі на довший період. Частина респондентів не має наміру залишатися в Польщі, але й не хоче повертатися на батьківщину (12 %). Найчастіше вони називають такі напрямки подальшої міграції, як: Німеччина (26 %), США (16 %), Велика Британія (11 %) та Швеція (10 %). Більше половини біженців (56 %) має намір повернутися в Україну одразу після закінчення бойових дій [5].

Для українських громадян одним із важливих факторів для повернення в Україну є передусім цивілізаційний вибір держави, зокрема вступ до НАТО, ЄС. Водночас 55 % українців готові повернутися в Україну, за можливості мати кращі побутові умови життя, більшу зарплату та сприятливі умови для ведення бізнесу [6].

Згідно Фінального звіту ЦЕС, загалом 63 % наших громадян, які нині перебувають за кордоном, планують повернутися в Україну. При цьому, за будь-якого сценарію, найвищий відсоток тих, хто повернеться в Україну, припадає на осіб віком старше 65 років. Разом із тим, серед біженців, котрі планують повернутися в Україну, найнижчою є частка осіб з вищою освітою. Загалом, чим довше триватиме війна, тим більше українців адаптуються до життя за кордоном. Крім цього, 6,8 % опитаних вважають, що перспективи для їхніх дітей є кращими за кордоном [4]. У цьому контексті можливість отримання дітьми за безпечних умов доступної та якісної освіти в Україні є, серед іншого, важливим фактором, що значною мірою впливає на рішення українців повернутися на батьківщину.

Заходи для збереження зв'язків українських школярів за кордоном з вітчизняною освітою

Для українських дітей, котрі перебувають за кордоном, запроваджено такі позитивні зміни:

- ухвалено нову освітню програму в українській школі: діти, що перебувають за кордоном, вивчатимуть лише український компонент (6–8 годин на тиждень) для уникнення подвійного навантаження, також спрощується система зарахування решти навчальних дисциплін;
- нова форма навчання для дітей за кордоном здійснюватиметься у вибраних дистанційних школах у кожній області, що зменшить навантаження вчителів там, де вони можуть працювати за очною чи змішаною формою навчання.

З метою вирішення поставлених завдань Міністерство освіти і науки України в серпні 2023 р. ухвалило відповідні нормативні акти.

Наказом МОН № 1014 від 18 серпня 2023 р. затверджено освітню програму для дітей, які перебувають за кордоном і навчаються паралельно в тамтешніх та

українських школах [7]. Використання такої програми допоможе уникнути подвійного навантаження на дітей, оскільки має лише українознавчий компонент. Водночас навчання за такою програмою дозволить дітям зберегти зв'язок з батьківщиною. Освітня програма передбачає вивчення лише українського компонента – мови, літератури, історії та інших предметів, які не вивчають у закордонних школах. Освітня програма містить перелік предметів та інтегрованих курсів, а також рекомендації щодо розподілу кількості навчальних годин на тиждень для вивчення предметів навчального плану. Також у програмі визначено додаткові години для індивідуальних консультацій та групових занять, які можна використати для організації коригувального навчання, окреслено вимоги до осіб, які здобуватимуть освіту за цією програмою. Окрім того, документ містить рекомендовані форми організації освітнього процесу та опис інструментарію оцінювання.

Наказом МОН № 1022 від 21 серпня 2023 р. визначено, що здобуття освіти учнями, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації, забезпечується в окремо визначених закладах загальної середньої освіти (не більше п'яти закладів на область та місто Київ) у створених класах (групах). За потреби, у разі збільшення попиту, кількість таких шкіл може бути збільшена. Класи дистанційного навчання формуються за наявності не менше 15 учнів [8].

Забезпечення безпеки освітнього процесу

Проведено значну роботу із забезпечення безпечних умов для доступу до навчального процесу, аби життю і здоров'ю дітей та освітян нічого не загрожувало. З лютого 2022 р. облаштовано приблизно 68 % укриттів для шкіл, садочків, ЗВО та профтехучилищ, що дає можливість розмістити там 4,7 млн учнів та вчителів. Але цього вкрай недостатньо. Тому у 2023 р. планується облаштувати майже 1,5 тис. укриттів, загалом же їх треба збудувати 5,4 тис. Усі вони мають відповідати критеріям надійності, безпечності, безбар'єрності та енергоефективності.

У регіонах, де очне навчання організувати неможливо, розглядаються інші варіанти. Для онлайн-освіти вчителі вже отримали майже 96 тис. ноутбуків, а школярі – приблизно 36 тис. гаджетів. Нині працює 60 цифрових освітніх центрів, які обладнані всім необхідним для навчання та дозвілля. Діти можуть там не лише навчатися, але й проводити свій вільний час, спілкуватися з однолітками. Очікується, що до кінця 2023 р. відкриється ще 100 таких центрів, учні отримають ще 40 тис. гаджетів та 1600 Wi-Fi роутерів, які працюватимуть в укриттях. Також підписано угоди на закупівлю 440 шкільних автобусів, щоб діти мали безпечний доступ до освіти [9].

Безперечно, повернення українських дітей в Україну значною мірою залежить від бажання повернутися їхніх батьків, від вирішення українським урядом політичних, економічних, соціальних та безпекових проблем. Але це вже перебуває поза межами власне освітньої сфери.

Список використаних джерел

1. Ukraine Refugee situation. Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
  2. Через повномасштабне вторгнення Росії за кордоном перебуває близько 20 % українців – дослідження ОПОРИ. ОПОРА. 2023. 05 лип. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/cezrez-povnomasshtabne-vtorgnennia-rosiyi-za-kordonom-perebuvaie-blizko-20-ukrayintsiv-doslidzhennia-opori-24792>
  3. Третина українських біженців в ЄС хочуть повернутися додому – опитування. Європейська правда. 2023. 28 лют. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/28/7157066/>
  4. Вдома краще? В Україну можуть не повернутись до 3,3 млн біженців, що коштуватиме 7% ВВП. Головні тези з демографічного звіту ЦЕС. *Forbes Ukraine*. 2023. 05 вер. URL: <https://forbes.ua/money/bizhentsi-doslidzhennya-04092023-15788>
  5. Спеціальний звіт «Біженці з України в Польщі». EWL. 2022. 05 трав. URL: <https://ewl.com.ua/спеціальний-звіт-біженці-з-україни/>
  6. Civilizational choice of Ukraine, better salaries and living conditions – factors Ukrainians consider important for returning from abroad. Ukraine Media Center. 2023. 13 Sept. URL: <https://mediacenter.org.ua/civilizational-choice-of-ukraine-better-salaries-and-living-conditions-factors-ukrainians-consider-important-for-returning-from-abroad/>
  7. Про затвердження Типової освітньої програми для навчання дітей, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації і здобувають освіту одночасно в закладах освіти країни перебування та України : Наказ МОН від 18.08.2023 № 1014. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89850/
  8. Про забезпечення навчання учнів, які виїхали з України внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації і здобувають освіту в закладах освіти країни перебування та України : Наказ МОН від 21.08.2023 № 1022. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/89958/
- Новий навчальний рік: виклики, плани, рішення / Урядовий портал. 2023. 11 серп. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/novy-navchalnyi-rik-vyklyky-plany-rishennia>